

RAIMO VÄYRYNEN

MITÄ MIELTÄ KANSAINVÄLISEN POLITIIKAN OPPIKIRJOISSA?

Deutsch, Karl W., *The Analysis of International Relations*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1968, 214 s.

Luard, Evan, *Conflict and Peace in the Modern International System*. Little, Brown and Company. Boston 1968, 343 s.

Bjøl, Erling, *Internationell politik. Vilka faktorer styr världspolitiken?* Bonniers, Stockholm 1968, 142 s.

Lerche, Charles & Said, Abdul, *Concepts of International Politics*. 2nd ed., Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1970, 297 s.

Frankel, Joseph, *International Relations*. Oxford University Press, London 1964, 224 s. (I)

Frankel, Joseph, *International Politics. Conflict and Harmony*. The Penguin Press. London 1969, 263 s. (II)

Ylläluetellut kansainvälisen politiikan oppikirjat — tosin niitä kaikkia ei sellaisina käytetä Suomen yliopistoissa — muodostavat harkinnanvaraisen otoksen viime vuosina ilmestyneistä tämän alan kirjoista. Tähän ryhmään voitaisiin lukea myös Kalevi J. Holstin teos *'International Politics. A Framework for Analysis'* — vaikka se tasoltaan ehkä onkin muita vaikeampi — mutta

koska olen jo aikaisemmin käsitellyt sitä tämän lehden palstoilla,¹ niin jätän sen tässä yhteydessä pois laskuista. Kansainvälispoliittisten tutkimusten arviointia varten on esitetty eräitä kriteerijoukkoja,² mutta oppikirjojen arviointiin ne tuskin ovat sovellettavissa, joten lienee hedelmällisempää edetä 'vapaa-muotoisempien' kriteerien pohjalta.

Ennen kuin siirrytään yllälueteltujen kirjojen käyttökelpoisuuden yksityiskohtaiseen tarkasteluun, lienee syytä hahmotella lyhyesti niiden yleistä luonnetta. *Deutschin* kirja on eräänlainen yhteenveto osasta hänen laajaa tuotantoaan (itse olen laskuissani päässyt n. 90 kirjaan ja artikkeliin!).³ Suurelta osin tästä seikasta johtuen *'The Analysis of International Relations'* on teoreettisesti huomattavasti pitemmälle viety kuin yksikään muu esillä olevista oppikirjoista. Evan *Luard* pyrkii teoksessaan ilmeisesti samoihin päämääriin kuin *Deutschin* — mm. kokonaisen omintakeisen lähestymistavan kehittämiseen — mutta lopputulos on erilainen. *Luard* perustaa esityksensä runsaaseen historialliseen esimerkkiaineistoon ja toisaalta hän käyttää huomattavan paljon empiiristä materiaalia (mm. v. 1865—1965 välillä käydyistä sodista ja niiden syistä). Myös *Bjolin* teos voidaan yleisen luonteensa puolesta lukea edellisten teosten kanssa samaan ryhmään, vaikka se käsiteltyjen ongelmien osalta onkin suppeampi.

Lerchen ja *Saidin* oppikirja on teemoiltaan ja käsitteilytavaltaan huomattavasti traditionalisempi kuin *Deutschin* ja *Luardin* yritykset. Toisaalta *L & S:n* teoksen kiistämättömänä etuna on käsiteltyjen ongelmien ja teemojen moninaisuus. *Frankelin* vanhemman, virsikirjaa ulkonäöltään muistuttavan oppikirjan aatemaailma on sangen läheistä sukua *Morgenthau*n jo klassiselle teokselle ja siinä käsitellyt kysymykset olivat ilmeisesti ongelmanasettelultaan jo ilmestyessään vanhentuneita. *Frankelin* viittä vuotta myöhemmin ilmestynyt toinen oppikirja osoittaa tekijällään olevan muuntumiskykyä, joskin siinäkin käsitellyt kysymykset osoittavat pitäytymistä perinteisiin näkemyksiin kansainvälisen politiikan luonteesta.

Yliopistollisille oppikirjoille — ja approbatur-tason kirjoille erityisesti — on ominaista niille asetettavien vaatimusten ja niiden funktioiden moninaisuus. Seuraavassa pyritään luonnostelevaan eräitä kansainvälisen politiikan oppikirjojen kriteereitä. Ensimmäisenä kriteerinä voidaan pitää teoksissa käsiteltyjen teemojen peittävyyttä. Sekä keskittymisellä muutamiin harvoin teemoihin että laaja-alaisemmalla tarkastelulla on omat etunsa, mutta koska Suomessa käytetään enintään muutamaa harvaa alkeiskirjaa alimmassa arvosanassa, niin teemojen laaja-alaisuutta voidaan pitää suotavampana.

Pyrkiekseni selvittämään edellämainittujen oppikirjojen sijoittumisen tällä 'teemaullottuvuudella' laadin yksinkertaisen luokituksen, jonka pohjalta laskin eri teosten sisällön jakautumisen näiden luokkien kesken. Yleensä luokkien nimet selittänevät pääpiirteissään niihin sisältyvät ilmiöt ja vain pari termiä vaatinee lähempää selvitystä. 'Kansainvälisen politiikan edellytykset' tarkoit-

taa tässä suunnilleen samaa kuin Jan-Magnus *Janssonin* käyttämä termi 'politiikan edellytykset', ts. mm. maantiede, tekniikka, kansainvälinen talousjärjestelmä ja väestönkasvu ovat eräänlaisia kansainvälisen politiikan edellytyksiä. 'Teoria'-luokka puolestaan sisältää teoksissa käydyn keskustelun kansainvälisen politiikan teoriasta. Monet oppikirjat kokonaisuudessaan pyrkivät luomaan eräänlaisen teorian tai ainakin lähestymistavan — esilläolevista teoksista mm. Deutsch — mutta tätä ilmiötä 'teoria'-luokka ei ota huomioon. Yleensä suoritettu luokittelu ei ole ollut kovin yksityiskohtaista, lause lauseelta etenevää, vaan se on perustunut yksityisten lukujen ja niiden alaotsikoiden sisällön tarkastelulle.

Taulukko 1. Eräiden kansainvälisten politiikan oppikirjojen sisällöllinen suuntautuminen

	DEUTSCH	LUARD	BJØL	LERCHE & SAID	FRANKEL I & II	
Konfliktit	19	23	7	14	8	11
Integraatio	22	17	5	9	9	10
Kv. politiikan edellytykset	—	6	23	15	2	4
Ideologiat	—	—	13	8	4	7
Valtateoriat	13	—	11	6	11	9
Ulkopol. päätöksenteo, motiivit ja tavoitteet	30	8	23	13	30	—
Aseidenriisunta ja asevalvonta	—	17	—	1	—	—
Vaikutuskeinot valtioiden välillä	—	—	6	8	11	10
Valtioiden toimintaa rajoittavat tekijät	2	12	—	8	5	11
Kansainvälinen järjestelmä	—	9	7	10	16	24
Teoria	7	—	—	8	—	14
Muut	7	8	5	—	4	—
Yht.	100	100	100	100	100	100

Ylläesitetty taulukko antaa jo eräitä vihjeitä teosten sisällön keskittymisestä tai hajaantumisesta analysissä käytettyihin luokkiin. Saatujen lukusarjojen verbaalinen vertaaminen on kuitenkin epätasomallista ja liaksi tilaa vievää puuhaa ja tämän vuoksi käytettiin yksinkertaista *Herfindahl-Hirschmanin* kasautumisindeksiä kuvaamaan käsiteltyjen oppikirjojen sisällön kasautumista eri teemoihin.⁵

Taulukko 2. Oppikirjojen sisällön kasautuminen

		teos teemoiltaan
1.	Lerche & Said	0.106
2.	Frankel II	0.136
3.	Luard	0.150
4.	Bjøel	0.153
5.	Frankel I	0.160
6.	Deutsch	0.202

hajaantunut
↓
kasautunut

Kasautumisindeksit osoittavat sangen selvästi, että Deutschin oppikirja on käsiteltyjen teemojen kannalta kaikkein suppein ja itse asiassa se käsittelee laajemmin vain kolmea ongelmaa: konflikteja, integraatiota sekä ulkopoliittista päätöksentekoa. Frankelin vanhemman teoksen suhteellinen suppeus johtuu puolestaan keskittymisestä ulkopoliitiikkaan — hän tarkastelee eräiden suurvaltojen ulkopoliittikan päälinjoja ja tällainen tuskin on tarpeellista yleisyyteen pyrkivissä oppikirjoissa — sekä kansainvälisen järjestelmän erittelyyn. Valitettavasti vain Frankel onnistuu tässä tarkastelussaan välttämään sangen tarkkaan edes suhteellisen modernin järjestelmäteorian hyväksikäytön. Samaa voidaan sanoa myös Frankelin tuoreemmasta teoksesta, jossa kansainvälisen järjestelmän tarkastelu on myös keskeisellä sijalla. Frankelin oma väite, jonka mukaan hän on kirjoittanut teoksensa 'from a hitherto untried angle' on suuresti liioiteltu ja miltei huvittava, sillä hänen tarkastelutapansa on erittäin perinteinen ja yleisesti käytetty.

Bjøelin ja Luardin teokset sijoittuvat indeksiarvojen perusteella ulottuvuuden keskivaiheille. Luard on kiinnostunut ennen kaikkea konflikteista, integraatiosta sekä aseidenriisunnasta, kun taas Bjøelin 'keppihevosiä' ovat kansainvälisen politiikan edellytykset, ulkopoliittinen päätöksenteko ja ideologiat. Lerchen ja Saidin teos on teemoiltaan selvästi hajaantunein ja jo taulukon 1 prosenttijakautumasta näkyy, että siinä pyritään tarkastelemaan useantyyppisiä asioita sangen tasapuolisesti, eikä mitään tiettyä teemaa siten suosita muiden kustannuksella.

Sisällön peittävyuden perusteella siis Lerchen ja Saidin kirja on epäilemättä suositeltavin, kun taas Deutschin teos on sisällöltään kaikkein spesifisin. Pelkästään tämän kriteerin pohjalta ei oppikirjojen valinta kuitenkaan voi tapahtua, vaan myös muut relevantit kriteerit on otettava huomioon. (Teosten sisällön hajaantuminen selittyy osittain, luonnollista kyllä, niiden sivumäärällä, sillä näiden kahden muuttujan välinen järjestyskorrelaatio on .66). Edelläesitetyn sisällönanalyysin avulla voidaan tarkastella myös näiden oppikirjojen 'sisällöllisiä etäisyyksiä' ja todeta siten teosten sisällöllinen ryhmittäminen. Etäisyydet on laskettu yksinkertaisesti teosparien vastaavien prosenttilukujen erotusten itseisarvojen keskiarvon avulla.⁶ Analyysi antoi seuraavat tulokset:

Taulukko 3. Oppikirjojen sisällölliset etäisyydet

	D	L	B	L & S	F I	F II	Keskim. etäisyys muihin teoksiin
D	—	8.0	8.2	8.2	6.0	10.2	8.1
L		—	10.3	7.6	9.1	9.2	8.8
B			—	5.5	5.2	8.3	7.5
L & S				—	5.7	4.8	6.3
F I					—	6.1	6.4
F II						—	7.7

Esillä olevista oppikirjoista muodostavat Bjölin, Lerchen ja Saidin sekä Frankelin teokset sisällöllisesti suhteellisen homogeenisen ryhmittymän, josta Frankelin uudempi teos on tosin hieman erillinen. Tämän ryhmän sisäisten etäisyyksien keskiarvo on 5.9 ja niiden keskimääräinen etäisyys Deutschin ja Luardin teoksiin on puolestaan 8.6. Sen sijaan kaksi viimeksimainittua oppikirjaa ei muodosta mitään selvää ryhmittymää, sillä niiden välinen etäisyys on suhteellisen suuri, 8.0. Ensimmäinen teosryhmä, johon kuuluvat oppikirjat ovat myös sisällöltään suhteellisen hajaantuneet, voitaisiin ristiä deskriptiivis-traditionaaliseksi. Deutschin ja Luardin teokset pyrkivät monessakin mielessä tuomaan uusia ulottuvuuksia kansainvälisen politiikan oppikirjoihin, vaikka ne eroavatkin sisällöllisen suuntautumisen osalta toisistaan.

Oppikirjan kriteeriksi ei riitä se, että niissä kuvataan kansainvälisen politiikan kenttää riittävän laajasti asettamalla asioita peräkkäin, vaan niiltä on edellytettävä myös *informatiivisuutta* ja *havainnollisuutta*. Näihin tavoitteisiin voidaan pyrkiä useilla tavoilla, mutta mielestäni empiiriseen aineistoon ja tehtyihin empiirisiin tutkimuksiin turvautuminen oppikirjoja kirjoitettaessa lisää niiden informatiivisuutta huomattavasti. Näin sen vuoksi, että empiirisellä aineistolla voidaan tiivistetyssä muodossa antaa sellaista tietoa, jonka esittäminen pelkän kuvauksen avulla veisi liiaksi tilaa ja mahdollisesti tekisi koko esityksen lukijan kannalta sekavaksi. Empiirisen aineiston käytöllä oppikirjoissa on myös se etu, että opiskelija totutettaisiin jo alkeistasolla ajattelutapaan, jonka omaksuminen on tarpeellinen myöhempiä opiskeluvaiheita ajatellen. Tällöinhän kurssikirjat ovat etupäässä tutkimuksia, joissa erittäin monissa operoidaan empiirisellä aineistolla.

Opiskelijoita on tähän saakka turhaan varjeltu empierialta (tosin myönnän, että approbatur-tasolla empiiristä aineistoa on tuotava esiin sangen varovaisesti).

Informatiivisuuden ja havainnollisuuden karkeina indikaattoreina voidaan käyttää oppikirjoissa esitettyjen taulukoiden ja kuvioiden määrää siten, että taulukot ilmaisevat lähinnä teoksen informatiivisuutta ja kuvat niiden havainnollisuutta.

Taulukko 4. Oppikirjojen informatiivisuus ja havainnollisuus

	Taulukot	Kuviot	Yhteensä
Deutsch	15	11	26
Luard	23	1	24
Bjøl	1	9	10
Frankel I	2	0	2
Frankel II	0	2	2
Lerche & Said	2	0	2
Yhteensä	43	23	66

Kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei ylläolevasta taulukosta kannatane tehdä, mutta eräitä sängen selviä eroja on kuitenkin havaittavissa. Ensinnäkin taulukon 3 avulla esille saatu deskriptiivis-traditionaalinen teosryhmä sijoittuu taulukoiden ja kuvioden yhteismäärän osalta selvästi loppupäähän ja tämä seikka tuo ehkä yhden lisäpiirteen tämänsuuntaiseen lähestymistapaan. Edelleen voidaan ylläolevan taulukon perusteella arvella, että uudentyyppiset tarkastelutavat, joita Deutschin ja Luardin sekä osittain Bjølin teokset edustavat, ovat informatiivisempia ja havainnollisempia kuin perinteiset kansainvälisen politiikan oppikirjat.

Oppikirjojen kiinnostavuutta voidaan myös pitää eräänä välttämättömänä vaatimuksena, sillä epämielekkäät ja mielenkiinnottomat oppikirjat tuskin innostavat opiskelijaa perehtymään pitemmälle tietyn tieteenalan problematiikkaan. Tämän kriteerin toteutumisen arvioiminen esillä olevien oppikirjojen kohdalla on kuitenkin vaikeaa sen vuoksi, että kiinnostavuus on erittäin subjektiivinen tekijä. Omasta puolestani pidän Deutschin, Luardin sekä Lerchen ja Saidin kirjoja esillä olevista mielenkiintoisimpina.

Oppikirjojen käyttökelpoisuuden arviointi ei kuitenkaan voi perustua yksinomaan niiltä vaadittaviin ominaisuuksiin, vaan siinä on käytettävä myös yleisiä tieteellisiä kriteereitä, ts. oppikirjatkaan eivät saa sotia yleisiä tieteellisiä periaatteita ja saatuja tuloksia vastaan. Tämäntyyppisiä virheitä en näistä teoksista juuri löytänyt, mutta tämä saattaa yhtä hyvin johtua 'tieteellisyys'-käsitteen suuresta venyvyydestä kuin teosten 'oikeaoppisuudesta'. Sen sijaan niistä löytyy suuri joukko naiveja tai muuten epäilyttäviä ilmaisuja. Seuraavassa pari esimerkkiä. Luardin (s. 51) mukaan 'the study of peace must inevitably consist mostly of the study of the wars that negate it' ja tällä perusteella hän tarkastelee laajasti sotia kansainvälisessä järjestelmässä. Tilanpuutteen vuoksi en käy pitemmälti argumentoimaan tämäntyyppistä determinismiä vastaan, vaan haluan ainoastaan viitata siihen suureen sekä käsitteelliseen että substansiiviseen eroon, joka vallitsee polemologian ja rauhantutkimuksen välillä.

Toinen esimerkki on peräisin Frankelin uudemmmasta teoksesta (s. 52), jossa

hän esittää kuvion muodossa konfliktin ja harmonian suhteen siten, että jos tietyn valtioparin vuorovaikutuksesta on 80 % konflikteja, niin lopun 20 % täytyy olla harmoniaa, jos 35 % on harmoniaa niin 65 % vuorovaikutuksesta on konflikteja jne. Jos vuorovaikutus määritellään 'sopivasti', ts. siihen ei sisälly muita osatekijöitä kuin konflikti ja harmonia, niin tämä pitää tietysi paikkansa. Tällaiset jaot ovat kuitenkin liian yksinkertaistavia, sillä käytännössä kahden valtion suhteita ei voida läheskään riittävästi kuvata näillä käsitteillä. Sitäpaitsi konfliktin ja harmonian asettaminen toistensa vastakohdiksi on vähemmän onnistunut keksintö.

Yleisesti voitaneen todeta, että arvioiduista teoksista Frankelin teokset ovat käsittelytavaltaan ja näkemyksiltään liian perinteisiä voidakseen toimia nykyään tyydyttävästi approbatur-tason kurssikirjana (tosin Frankelin uudempi teos osoittaa tekijänsä kehittyneen v. 1964 jälkeen). Bjølin teos täyttää eräitä edellämmainituista kriteereistä, mutta sen sisällöllinen että sivumääräinen suppeus asettaa rajoituksia sen käytölle, ainakin ainoana mainitun tason oppikirjana. Deutschin 'Analysis of International Relations' on mielestäni käyttökelpoinen kurssikirja sisällöllisestä suppeudestaan huolimatta, sillä sen informatiivisuus ja kiinnostavuus korvaavat hyvinkin tämän puutteen. Deutschin kirjan suhteellinen vaikeus, mm. kommunikaatio- ja peliteorian sovellutukset, estänee kuitenkin sen käytön alkeisoppikirjana ja se soveltunee paremminkin cum laude-tasolle eräänlaiseksi johdantoteokseksi. Vakavasti harkittaviksi vaihtoehtoisiksi jäävät siis Luardin sekä Lerchin ja Saidin teokset, joiden 'paremmuuden' ratkaiseminen on erittäin vaikeaa. Itse asettaisin Lerchen ja Saidin 'Concepts of International Politics' puoli askelta edelle, sillä se ei sorru samanlaisiin näennäisselityksiin kuten Luardin teos paikoitellen tekee.

LÄHDEVIITTEET

¹ Ks. Poliitiikka 3, 1968, s. 154—58.

² Ks. erityisesti Platig, Raymond, International Relations Research: Problems of Evaluation and Advancement. Carnegie Endowment for International Peace, New York 1966.

³ Deutschin viimeaikaisissa julkaisuissa on yleensä havaittavissa hänen keskittymisensä vanhojen tutkimustulostensa synteettiseen esittelyyn ja implikaatioiden johtamiseen niiden pohjalta, lisätodisteeksi ks. Deutsch, Karl W., Nationalism and Its Alternatives, Alfred A. Knopf, New York 1969.

⁴ Jansson, Jan-Magnus, Poliitiikan teoria, Tammi, Helsinki 1970, s. 70—115.

⁵ Tämän keskittymismittaan kaava on yksinkertaisesti $\sum P_i^2$, jossa P_i on tietyn luokan suhteellinen osuus koko joukosta. Tästä ja muista keskittymisindekseistä ks. Hall, Marshall & Tideman, Nicolaus, Measures of Concentration. Journal of the American Statistical Association, March 1967, s. 162—68.

⁶ Samantyyppistä lähestymistapaa on soveltanut Hannu Nurmi artikkelissaan Poliittinen uudenaikaistuminen: muutamien viitekehysten vertailua. Poliitiikka 1, 1970, s. 47—66. Nurmen lähestymistapa on teoreettisesti huomattavasti kehittyneempi, mutta metodiselta kannalta subjektiivisuutensa vuoksi ehkä hieman epävarmempi.